

© *Ieromonah Petru Pruteanu*

**RÂNDUIELI LITURGICE PRIVIND
MĂRTURISIREA ȘI DEZLEGAREA PĂCATELOR.
ISTORIE ȘI ACTUALITATE**

www.teologie.net

2020

PROLOG

Mărturisirea păcatelor, numită și „spovedanie” este o Taină a Bisericii care implică nu doar o rânduială liturgică (cuprinsă în Molitfelnic), ci și abordări canonice, duhovnicești și pastorale, care depășesc cu mult cadrul liturgic. Fiecare din aceste aspecte a cunoscut o evoluție și o metamorfoză mai mult sau mai puțin autonomă, reflectată abia în ultimă instanță în rânduiala liturgică. Bineînțeles, ar fi mai corect și mai util de a studia acest vast domeniu prin abordări distincte, pentru că, amestecând termenii și abordările, nu doar că nu înțelegem prea multe, ci chiar ajungem la concluzii greșite. Vă dau doar două exemple, care trebuie reținute încă de la început ca exemple de inversare a ideilor și practicilor legate de spovedanie, și la care vom mai reveni pe parcurs.

1. În trecut exista o disciplină penitențială riguroasă, dar nu existau rugăciuni concrete prin care penitenții erau excluși sau reprimiți în comuniunea euharistică. Acum avem rânduială liturgică, dar nu prea există disciplină penitențială sau, cel puțin, ea s-a schimbat atât de mult față de primele secole încât a devenit de nerecunoscut. Penitentul nu mai are un statut special (asemănător cu cel al catehumenului) și pentru el nu se citesc careva rugăciuni speciale în cadrul Liturghiei și nici nu există vreo concediere a penitenților de la Liturghia euharistică, în schimb există o rânduială particulară de mărturisire, la care restul comunității nu participă în nici un fel.

2. În trecut oamenii se spovedeau doar pentru păcatele foarte grave și, prin urmare, dacă cineva avea nevoie să se spovedească, era clar că acea persoană nu se va împărtăși mai mulți ani la rând. Deci, necesitatea spovedaniei excludea posibilitatea împărtășirii, pe când în prezent, este exact invers: nu te poți împărtăși dacă nu te spovedești! Și nu zic că este greșit, dar este invers decât era în trecut.

NOȚIUNI INTRODUCTIVE

Pentru o abordare mai clară a subiectului, ar fi bine să clarificăm mai întâi termenii sau, cel puțin, să-i traducem românește, pentru că, de multe ori, utilizăm termeni slavonești sau grecești (evitând alergic pe cei latini), dar în sensuri relativ diferite decât sunt folosiți acești termeni în original.

Termenul „spovedanie” [gr. ἐξομολόγησις; lat. confessio (peccatorum)], este o schimonosire a slavonescului „ispovedi”, care înseamnă mărturisire. Din punct de vedere liturgic ar fi mai corect ca noi să vorbim de „**Sacramentul** (ierurgia / lucrarea sfințitoare și harică a)¹ **Mărturisirii**”, care implică o anumită rânduială de slujbă ce poate fi studiată prin metode istorico-liturgice, dar care, nu epuizează „Taina Pocăinței” (din punct de vedere dogmatic și spiritual) sau „Disciplina pocăinței” (din punct de vedere canonic).

Sf. Nicodim Aghioritul distingea patru etape ale pocăinței:

- conștientizarea păcatului și hotărârea de a te mărturisi;
- mărturisirea propriu-zisă, cu hotărârea de a nu mai greși;
- îndeplinirea canonului (epitimia);
- dezlegarea păcatelor.

¹ Cuvântul latinesc „sacrament” traduce grecescul „ierurgie”, care nu înseamnă ceva diferit sau inferior „Tainei” (așa cum au afirmat și mai afirmă unii), ci se referă la partea liturgică văzută a oricărei Taine, cu accent pe rolul ei sfințitor (de unde și numele, atât la greci, cât și la latini) a acesteia. [De exemplu: ierurgia nunții este cununia, iar ierurgia pocăinței este spovedania.]

Aici se impun două observații:

- 1) pentru că, în prezent, oamenii mărturisesc și păcate care nu opresc de la împărtășire, de foarte multe ori dezlegarea se dă înainte de îndeplinirea canonului;
- 2) din punct de vedere liturgic, noi ne vom limita doar la etapele a doua și a patra, pentru că celelalte două nu țin de domeniul liturgic.

În abordarea noastră va trebui să facem recurs la istorie², fără de care nu înțelegem cum au evoluat lucrurile și de ce există atâtea diferențe de înțelegere și abordare a spovedaniei între greci, ruși și români – de exemplu.

Nu vom idealiza trecutul (așa cum obișnuiesc mulți să o facă), dar nici nu-l vom damna, ci vom înțelege că, mai ales în privința Spovedaniei, Biserica a elaborat și practicat ceea ce i s-a părut mai potrivit pentru o anumită perioadă și un anumit loc, dar practica mărturisirii ar putea încă suferi anumite actualizări fie în ce privește rânduiala, fie în ce privește disciplina canonică. Rămâne neschimbat doar înțelesul dogmatic și duhovnicesc, dar care se poate implementa prin diferite mijloace și forme.

La Sf. Simeon al Tesalonicului, dar mai ales în Catehismele sec. XVII – Taina și slujba Spovedaniei, sunt fundamentate pe textele biblice de la Matei 18:18 și Ioan 20:22-23, făcându-se numeroase referințe și la jertfele de curățire a păcatelor în Vechiul Testament sau practica penitențială a Sf. Ioan Botezătorul.

În realitate, așa cum ne arată istoria Bisericii și comentariile patristice la acele texte biblice, noțiunile pe care noi le identificăm cu spovedania, aveau de fapt sensuri și utilități diferite decât cele de astăzi.³

Pocăința – în sec. I-II era înțeleasă mai ales în sensul de convertire prebaptismală (idee absolutizată de neo-protestanți). Dar, în perioada persecuțiilor, în special în Africa de Nord, a apărut necesitatea pocăinței pentru apostazi („lapsi”), care după un timp de excomunicare și trecere prin diverse etape de penitență, erau reprimiți la împărtășire. În sec. IV-V, deși penitența era una publică, mărturisirea, de cele mai multe ori, era secretă, iar cu timpul și epitimia (canonul) a devenit de asemenea secretă. În anumite regiuni din Răsărit, reprimirea penitenților se făcea prin ungere cu ulei sfințit, despre care se preciza că trebuie unși „ca la botez”, pentru a spori înțelesul pocăinței ca „al doilea botez”⁴.

Puterea de a lega și dezlega păcatele – puterea episcopului de a admite sau a excomunica creștinii cu păcate grave. Nu existau rugăciuni speciale pentru aceasta, iar ritul, de cele mai multe ori se limita la o ungere penitențială (vezi capitolul despre „Maslul penitențial”) sau la „punerea mâinilor” peste penitent, însoțită de o rugăciune improvizată ca binecuvântare pentru împărtășire. De multe ori situația penitenților era analizată în sinoade locale, iar deciziile acestora se puneau în practică de episcopul locului;

Mărturisirea (păcatelor)⁵ – primele referințe biblice vorbesc despre o mărturisire a păcatelor unul în fața altuia (Iacov 5:16, 19-20) și rugăciunea fiecăruia pentru păcatele celuilalt, dacă ele nu

² A se vedea Bibliografia generală de la sfârșit.

³ Și textul de la Iacov 5:14-16, în primele secole, era interpretat mai degrabă în sensul maslului penitențial, decât ca o referință la cel terapeutic.

⁴ A se vedea capitolul despre legătura dintre spovedanie și Sf. Maslu.

⁵ Uneori se face această precizare, pentru că doar cuvântul „mărturisire” se poate referi și la mărturisirea credinței.

sunt „păcate de moarte” (Ioan 5:16-17). Căderea în „păcate de moarte” era lăsată la judecata episcopului, ajutat de „preoții spoveditori”.

Cercetarea cugetului – despre care vorbește și Sf. Pavel (la I Corinteni 11:28) și care este folosită de unii ca argument al necesității spovedaniei înainte de împărtășire, de fapt era și trebuie să rămână un exercițiu personal de cercetare a conștiinței, care atunci când e cazul, trebuie să fie urmat de spovedanie, iar când nu este cazul, adică nu există impedimente la împărtășire, să fie urmată de o luptă ascetică și o viață conform Evangheliei.

POCĂINȚA ȘI SPOVEDANIA

Înainte de a urmări evoluția istorică a mărturisirii păcatelor trebuie să precizăm că nu orice referință biblică sau patristică la pocăință-metanoia trebuie interpretată ca fiind și referință la spovedanie în înțelesul actual. Pocăința poate avea și alte forme decât spovedania⁶ și nu o implică în mod obligatoriu⁷; în schimb spovedanie fără pocăință nu există. Prin urmare, nimeni nu se poate împărtăși fără pocăință, dar aceasta nu înseamnă că, în mod obligatoriu, fiecare împărtășire trebuie să fie precedată de o mărturisire sacramentală în sensul actual al cuvântului. Și pentru a clarifica și mai mult această distincție va trebui să începem cu un scurt excurs biblic.⁸

După cum ne spune Scriptura, Adam a greșit, abătându-se de la calea lui Dumnezeu și, treptat, firea lui s-a îmbolnăvit, făcându-l rob al păcatului. Prin Lege omul doar conștientiza păcatul (cf. Rom. 3:2), dar omorârea și deșărădăcinarea acestuia se poate realiza numai prin harul lui Hristos, care lucrează în Biserică prin Duhul Sfânt. Și nu este suficient doar să primești harul prin anumite sacramente, ci trebuie să-l și agonisești și să devii „fiu al lui Dumnezeu”, pentru a nu mai fi niciodată „fiul al păcatului.

Cuvântul „pocăință” (calchiat după slavonescul: «покаяние») încearcă să traducă grecescul μετανοια, care înseamnă „schimbarea minții”, „schimbarea gândirii” (μετα – prepoziția care înseamnă „schimbare / transfigurare” + νόος, νοῦς – „gând, minte, rațiune, mod de gândire”). De obicei, mulți percep pocăința ca pe un regret, adică o părere de rău pentru greșeala făcută. Acest înțeles corespunde sensului ebraic al pocăinței – *naham* (a regreta; diferit de *šuv* – a te întoarce) întrucât, în Vechiul Testament, în lipsa plinătății harului, oamenii nu puteau „face roade vrednice de pocăință (Matei 3:8) „spre mântuire” (2 Cor. 7:10) și încercau, cel puțin, să conștientizeze păcatul și să se întoarcă cu fața spre Dumnezeu, ca Acesta să-și vadă poporul său și să-și facă milă de el. „Să se întoarcă fiecare de la calea lui cea rea; îndreptați-vă căile și purtările voastre!” (Ieremia 18:10); „Întoarce-te, Israele, la Domnul Dumnezeuul tău, că tu te-ai poticnit din pricina fărădelegii tale! Găsiți rugi de pocăință, întoarceți-vă către Domnul și-I ziceți Lui: "Iartă-ne orice fărădelege, ca să ne bucurăm de milostivirea Ta” (Osea 14:2-3).

În Noul Testament „pocăința” nu doar că a căpătat un sens mai profund, ci constituia și laitmotivul predicii lui Ioan Botezătorul (Matei 3:2), a lui Hristos Însuși (Matei 4:14), dar și a ucenicilor Lui (Fapte 2:38) și a întregii Biserici. Apostolul Pavel consideră că pocăința îl transformă

⁶ Postul, milostenia, lacrimile, privegherea, dar mai ales rugăciunile și canoanele de pocăință, însoțite de metanii sau închinăciuni.

⁷ Sinodul Tridentin (în Sesiunea 14 din anul 1551) a formulat ideea că nici o formă de pocăință în afara mărturisirii sacramentale nu este valabilă. Aceasta a fost spus în contextul în care luteranii și calvinii negau valoarea sacramentală a spovedaniei, dar ideea a fost preluată și de unii ortodocși și promovată în diferite cărți de popularizare a credinței, chiar dacă ea nu a fost niciodată acceptată oficial de Biserica Ortodoxă; (vezi A. Torance, *Pocăința în Antichitatea târzie*, Doxologia 2014, p. 30).

⁸ Detalii la A. Torance, *Pocăința în Antichitatea târzie*, pp. 66-102.

pe „omul sufletesc” în „om duhovnicesc”, care are o minte transfigurată și chiar „mintea lui Hristos” (1 Cor. 2:14-16).

Primii creștini percepeau pocăința ca pe o convertire la Hristos prin botez. Mai mult decât atât, în primele trei secole erau admiși la botez doar cei care au trecut printr-o perioadă îndelungată de catehizare, iar candidatului i se cerea ca, încă înainte de botez să aducă mărturia unei vieți curate. Era de neconceput ca un creștin botezat să facă în continuare păcate grave (I Ioan 3:09, 5:18; Evrei 6:4-6), iar dacă se întâmpla ceva de acest gen, persoana respectivă era exclusă din comunitatea euharistică (I Cor. 5:1-5), iar după un timp, dacă aducea pocăință corespunzătoare, era reprimis (2 Cor. 2:3-11). Desigur, primii creștini aveau conștiința păcătoșeniei (1 Ioan 1:8-10), dar pocăința era privită ca un proces continuu, a cărui etapă radicală avea loc înainte de botez, după care aceasta se transformă într-o lucrare duhovnicească pentru toată viața. Un accent deosebit se punea pe „cercetarea conștiinței” (1 Cor. 11:28). Pentru păcatele mai mici, care nu erau „de moarte”, creștinii se puteau „mărturisi unii altora” (Iacov 5:16), „rugându-se unul pentru altul” (1 Ioan 5:16-17). O atenție deosebită se acorda mărturisirii zilnice înaintea lui Dumnezeu, mai ales înainte de primirea Sfintelor Tainei (Didahia 4:14), iar iertarea pentru aceste păcatele se dădea prin însuși împărtășirea cu Trupul și Sângele lui Hristos, care se oferă „spre iertarea păcatelor și spre viața de veci”. Multe liturghii primare și chiar actuala missa romană au înainte de euharistie una sau mai multe rugăciuni de penitență generală, ca o „cercetare a conștiinței” înainte de împărtășire. Acestea nu sunt rugăciuni sau „formule” de dezlegare, ci rugăciuni prin care toți laolaltă cer iertarea lui Dumnezeu, după ce și ei s-au iertat unii pe alții, iar comunitatea îl iartă și se roagă pentru preot.

MĂRTURISIREA PĂCATELOR ÎN EPOCA PRIMARĂ (sec. I-VI)

Referințele istorice și canonice primare⁹ referitoare la disciplina penitențială sau excomunicarea de la împărtășire nu pot fi interpretate ca referindu-se la spovedania în înțelesul nostru de astăzi. Trebuie să precizăm că nici „secretul spovedaniei” la care se face referință în unele izvoare istorice, pentru vechii creștini nu avea înțelesul de „taină” în sensul dogmatic de astăzi. (Nu toate secretele sunt taină și nici toate tainele secrete.)

De exemplu, **Didahia** face două referințe la mărturisire și pocăință:

a) 4:14 -> *În biserică să-ți mărturisești păcatele tale și să nu te duci la rugăciune cu conștiința rea.*

b) 14:1-2 -> *Și în ziua Domnului, cei ai Domnului adunați-vă împreună, frângeți pâinea și dați mulțumire, după ce mai întâi v-ați mărturisit greșelile voastre, ca jertfa voastră să fie curată. Să nu lăsați ca niciunul care e certat cu tovarășul său să vină împreună cu voi până nu se împacă, pentru ca jertfa voastră să nu se pângărească.¹⁰*

Referințe asemănătoare întâlnim și la Păstorul Herma (II, 4.1.8) și la Clement Romanul (Ep. I Cor. 51, 1-3), dar nici una dintre ele nu vorbesc despre vreo rânduală sau rugăciune specială care să însoțească această mărturisire.

⁹ Informațiile de mai jos au fost sistematizate după articolul lui A. Tkachenko, *Ispovedi, EOR (Православная Энциклопедия)*, vol. 27, pp. 624-634. Unele dintre ele pot fi găsite și în studiul pr. prof. Dumitru Stăniloae, *Mărturisirea păcatelor și pocăința în trecutul Bisericii*, în rev. „Biserica Ortodoxă Română”, LXXIII (1955), 3-4, pp. 2018-250.

¹⁰ Romano-catolicii și astăzi au această mărturisire publică înainte de Liturghie și, în contextul dezbaterilor teologice din sec. XI-XIV ei reproșau ortodocșilor că nu mai au această mărturisire pre-euharistică.

Abia la Tertulian (*De poenitentia*, 7-12) aflăm ceva mai mult despre vechea disciplină penitențială, care este asociată cu căderea la pământ, îmbrăcarea în haine de doliu, presurarea cenușii pe cap, post, lacrimi etc. De asemenea, Tertulian îndeamna penitenții să cadă în genunchi în fața preoților și a întregii comunități pentru a-și mărturisi păcatele și, dacă au făcut careva păcate grave, să nu amâne spovedania prea mult. (Pe atunci exista tendința de a amâna și botezul până înainte de moarte.)

Didascalia Apostolilor (cap. 10) ne mai spune că mărturisirile erau primite în zilele de luni, după care episcopul rânduia un post de 2-7 săptămâni sau oprea pentru mai mult timp de la împărtășire. Primirea se făcea tot de către episcop, în zi de duminică, prin punerea mâinilor (cap. 11). Nu este clar de câte ori în viață era admisă o astfel de pocăință și nici nu se face vreo referire la rugăciune de iertare sau dezlegare. Mai târziu, aceleași prescripții le vom întâlni și în Constituțiile Apostolice.

Sf. Ciprian al Cartaginei (Ep. 75, 4) spune că în fiecare an avea loc o adunare generală a clericilor care analiza situația penitenților. Mai târziu, Sinodul I Ecumenic (canonul 5) va stabili ca ierarhii să se adune în sinoade locale de două ori pe an pentru a analiza cazurile penitenților.

De disciplina penitențială în mod deosebit s-a ocupat Sf. Vasile cel Mare, dar și alți părinți din sec. IV. Cu toate acestea, chiar la sfârșitul acestui secol, în anul 391, Nectarie, arhiepiscopul Constantinopolului, a desființat slujirea de „preot spoveditor” (πρεσβύτερος ἐπί τῆς μετανοίας) și i-a chemat pe toți credincioșii să se apropie de Sf. Împărtășanie după propria conștiință și numai în cazul păcatelor deosebit de grave să se spovedească în taină la episcop. Această informație o avem de la doi istorici bisericești din prima jumătate a secolului al cincilea: Socrate Scolasticul¹¹ și Sozomen din Gaza¹², care leagă acest eveniment de un incident care s-a produs chiar la catedrala Sf. Sofia, unde o femeie cunoscută din capitală și-a mărturisit păcatul adulterului cu unul din diaconii catedralei. Unii istorici și liturgiști consideră că această hotărâre a arhiepiscopului Nectarie a fost doar o interdicție a mărturisirii publice, dar ambii istorici bisericești, precum și alte referințe directe sau indirecte vorbesc de fapt despre o interdicție totală, cel puțin în Constantinopol și în alte centre religioase din Răsărit, a unei practici și discipline penitențiale în sec. V-VI.

Iată, de exemplu, Sf. Ioan Gură de Aur, care a fost arhiepiscop al Constantinopolului (397-404) nu mult după arhiepiscopul Nectarie, îi îndemna pe credincioși astfel: „*Vă cer și vă rog: mărturișiți cât mai des și mai atent păcatele voastre lui Dumnezeu... Eu nu te aduc în adunarea celor pe care-i cunoști și nu te oblig să-ți descoperi păcatele tale oamenilor. Descoperă-ți conștiința înaintea lui Dumnezeu, arată-i Lui rănila și de la El cere leac; arată-i rănila Celui care nu va râde de tine, ci ți le va vindeca*”¹³. În alt loc, același Sfânt Părinte spunea: „*Spune-ți păcatele, ca să le speli. Te rușinezi să spui că ai greșit? Spune-le în fiecare zi la rugăciune. Oare îți cer eu ca să i le spui cuiva, ca să-ți reproșeze ceva pentru ele? Spune-i-le lui Dumnezeu, care le va vindeca... Când mergi să te culci și nimeni nu te deranjează, spune-i inimii tale în suflet: „Suflete al meu, noi am petrecut împreună această zi și acum hai să vedem ce bine și ce rău am făcut?”... Cere-i și roagă-te Dumnezeului tău, și așa predăți trupul somnului, mărturisindu-ți mai întâi păcatele*”¹⁴

¹¹ Cf. Socrate, *Istoria bisericească* 5,19.

¹² Cf. Sozomen, *Istoria bisericească* 7,16.

¹³ Ioan Gură de Aur, *Omilii despre necuprinderea ființei lui Dumnezeu*, PG 48, col. 764; apud Almazov, vol. 2, p. 339.

¹⁴ Idem, *Omilii la Psalmul 50*, PG 50, col. 581; apud Almazov, vol. 2, p. 340.

Alta însă era situația în Occident, unde mărturisirea sacramentală, cel puțin începând cu epoca Sf. Ciprian al Cartaginei (sec. III), se pare că nu s-a întrerupt niciodată. De exemplu, tot la începutul secolului al V-lea, Fericitul Augustin dădea îndemnuri diametral opuse față de cele din Răsărit, spunând: „*Pocăiți-vă așa cum se cuvine, în biserică, pentru ca Biserica să se roage pentru voi. Nu spune: „eu mă pocăiesc în taină, înaintea lui Dumnezeu și El știe pocăința mea și-mi va ierta păcatele”. A spune așa nu înseamnă oare să neglijezi Evanghelia și să desființezi cuvintele lui Hristos care a spus „câte veți dezlega pe pământ, vor fi dezlegate și în cer”*”¹⁵

Tot în Apus, primirea penitențelor era hotărâtă și realizată doar de episcop, prin punerea mâinilor, iar preoților le era interzis categoric să facă acest lucru¹⁶. Din scrierile lui Sozomen și Augustin, observăm că penitența în Apus era destul de riguroasă, fiind însoțită de lacrimi, post, bătăi cu pumnul în piept etc. Păcatele zilnice, care nu presupuneau epitimie, nu se spovedeau, iar ca formă de pocăință pentru aceste păcate uzuale, Augustin recomandă rostirea mai deasă a rugăciunii „Tatăl nostru”, bătând în piept la cuvintele „și ne iartă nouă greșelile noastre” (cf. In Ps. 54.14, 140.18).

La începutul secolului al V-lea, cel puțin la Roma, încă se mai practica mărturisirea publică a credincioșilor, care se făcea de obicei în ajunul Paștilor – în Sâmbăta Mare în Biserica Lateran, așa cum ne relatează Ieronim (Ep. 77, 4-5) sau în Joia Mare, după cum ne relatează papa Inocențiu I (Ep. 25,7). În funcție de această mărturisire, epimie era prelungită sau penitențelor li se permitea să se împărtășească.

Nu mult timp după aceea, ca și în Răsărit, din cauza smintelilor publice, în anul 459, papa Leon I, a interzis în Biserica Romei mărturisirea publică (Ep. 168,2) mai ales că în Apus deja funcționa obiceiul ca doar păcatele cunoscute de toți să fie mărturisite public, iar cele necunoscute, să fie mărturisite în secret („*confessione auriculari*”). În scurt timp s-a ajuns ca mărturisirea să fie doar în secret și opțională, dar ea se practica totuși destul de serios în mediul anglo-saxon, așa cum arată canoanele Sinodului I al Sf. Patrick (anul 457). În sec. VI, în Irlanda, se practica așa numita „penitență tarifară”, care se presupune că a fost elaborată de Sf. Columban și care implica inclusiv pedepse corporale pentru cei ce au greșit. Spre deosebire de practica răsăriteană, irlandezii cumulau toate păcatele și pedepsele, încât unii abia dacă apucau să fie dezlegați și să se împărtășească înainte de moarte. Canonul 11 al Sinodului III din Toledo (anul 589) a condamnat această practică, care prin intermediul galilor ajunsese să fie cunoscută și în Spania.

În Răsărit, așa cum descrie Iacov din Edessa în sec. VII, nu se respecta prea mult practica eclesială de mărturisire și penitență, iar Canonul 19 de la Laodiceea, care reglementează citirea unei rugăciuni pentru penitenți imediat după rugăciunea pentru catehumeni, nu se respecta încă din sec. V. Cu toate acestea, trebuie să precizăm că spovedania nu a dispărut definitiv, ba din contra, în paralel cu această aparentă decadentă penitențială în biserică, se dezvoltă o nouă practică penitențială, mai minuțioasă și mai sistematică, apărută mai întâi în mănăstirile egiptene (sec. IV-VI), apoi, în secolele următoare, așa cum vom vedea mai jos, și în restul lumii creștine. Scrierile monahale ale vremii tot mai des vorbesc despre autoritatea unui părinte duhovnicesc (πνευματικός πατέρας), de cele mai multe ori nehirotonit (adică simplul monah), în fața căruia monahii mai tineri își mărturiseau gândurile și primeau sfaturi duhovnicești. Dacă era vorba de careva păcate grave, era nevoie de intervenția episcopului și de aplicarea unei epimii canonice, care nu intra în

¹⁵ Sermo CCCXCII, PL 39, col. 1710; apud Almazov, vol. 2, p. 340.

¹⁶ Cf. Augustin, Serm 139A.2; Can. 6 de la Cartagina – anul 419; Can. 44 al Sinodului din Agd – anul 506.

prerogativele părintelui duhovnicesc. Se puna însă accent pe lupta ascetică cu gândurile și patimile, care îl ajutau pe monah nici să nu ajungă la săvârșirea păcatelor grave, care ar necesita apelarea la episcop.

Se presupune că sub influența practicii monahale, mireni mai râvnitori își căutau duhovnici tot din rândul monahilor, ca să-i îndrume la o viață mai înaltă, iar pentru a reuși o spovedanie minuțioasă, monahii au compus pentru mireni așa-numitele „Penitențiale”, adică niște îndrumare de spovedanie sub formă de întrebări și răspunsuri. În mod inevitabil spovedania a început să fie făcută deja de preoți, care raportau episcopilor doar „păcatele de moarte”.

Deși Iona de Orleans (†843) spunea că rânduiala penitenței ține de trecut, alte izvoare din sec. IX ne arată că, în mediul franc, spovedania se practica de cel puțin 3-4 ori pe an, în cele patru posturi ale anului („jejunia quattuor temporum”), iar un Sinod german din anul 742 rânduia ca preoții să-i însoțească pe soldați pe câmpurile de luptă pentru a-i putea spovedi. Câteva decenii mai târziu aceasta va deveni o regulă generală în Apus, datorită înțelegerii dintre papa Adrian I și împăratul Carol cel Mare. Un alt Sinod german din 857 stabilea ca preoții să-i denunțe pe mireni care refuză spovedania cel puțin odată pe an, în Postul Mare.

Cea mai veche rânduială liturgică de spovedanie în Occident o avem din sec. VIII, în așa-numitul „Sacramentariul lui Ghelasie” (Gelasianum Vetus. I 15-16, 38-39), care a fost dezvoltată în Pontificalul romano-german din sec. X. Penitentul trebuia să se spovedească în fața preotului în „miercurea cenușii” (prima zi a Postului Mare în Apus), apoi să participe la rânduielele penitențiale prezidate de episcop. Tot în această perioadă încep să se dezvolte diferitele tipuri de „Penitențiale” care ne dau și anumite referințe liturgice. De exemplu, în sec. XI, în Italia, apare obiceiul de a pune marginea stolei (epitrahilului) pe mâna dreaptă a penitentului și citirea a două rugăciuni, iar din sec. XII acest obicei se generalizează în întreg Apusul. Se permitea ca mărturisirea să fie făcută în limbile naționale (confessio peccatorum rusticis verbis), dar rugăciunile erau citite doar în latină.

În sec. XII, la canonistul Theodor Balsamon, se pune pentru prima dată problema vârstei la care fiecare mirean ar trebui să înceapă să se spovedească. Unii consideră că aceasta ar trebui să fie vârsta de 14 pentru băieți și 12 pentru fete, dar mai târziu s-a generalizat practica începerii spovedaniei de la 7 ani, cu recomandarea de a observa gradul de maturizare a fiecărui copil și eventuala necesitate de a-l mărturisi mai devreme sau mai târziu de 7 ani.

ETAPELE DE FORMARE A SLUJBEI SPOVEDANIEI (sec. VII-XVI)

Izvoarele liturgice confirmă și explică informațiile indirecte privind practica Spovedaniei în acea perioadă. Liturgistul occidental Miguel Arranz distinge trei etape de formare a actualei rânduielei¹⁷:

1) Vechea mărturisire la episcop sau preot (sec. VII-IX)

Nu cunoaștem vreo rânduială sau text liturgic timpuriu al spovedaniei, mai ales după decadența acestei discipline în sec. V-VI, dar se pare că prin sec. VII¹⁸, disciplina penitențială începe să prindă iarăși contur (a se vedea și Canonul 102 Trulan¹⁹). Aceasta se făcea la inițiativa penitentului și

¹⁷ Arranz, vol. 2, p. 94.

¹⁸ Și A. Torance își încheie expunerea sa pentru Antichitatea târzie la anul 650, întrucât după aceea a început o nouă etapă în evoluția mărturisirii (vezi: *Pocăința în Antichitatea târzie*, Doxologia, Iași, 2014).

¹⁹ „Cei ce au primit de la Dumnezeu puterea de a lega și de a dezlega trebuie să cerceteze calitatea păcatului și dispoziția păcătosului spre întoarcere, și astfel să aducă bolii tratamentul corespunzător, ca nu cumva, folosindu-le pe amândouă în exces, să greșescă în

niciodată nu era impusă de Biserică. Preotul spoveditor nu punea întrebări, iar rugăciunile erau scurte și simple, fără a fi încadrate într-un oficiu anume, ci se făceau fie înainte de Liturghie, ca permisiune pentru împărtășire pentru cei opriți pentru o vreme, fie, mai degrabă în cadrul unui Maslu penitențial. Așa cum reiese din Canonul 30 al Sf. Nichifor al Constantinopolului, mirenii se spovedeau rar și facultativ, iar duhovnicii trebuiau să adapteze din mers rigorile monahale la fiecare caz în parte.

Rugăciunile acestui rit se conțin în Evhologhiile constantinopolitane și sud-italiene din sec. VIII-XI, fiind de obicei încadrate printre rugăciunile Maslului și alte dezlegări sau exorcisme. Evhologhiul Barberini gr. 336 (sec. VIII), deja conține două rugăciuni penitențiale: una „pentru cei ce se căiesc” și alta „pentru cei ce se mărturisesc”, care între timp au suferit unele mici modificări (vezi textul lor mai jos). Prin amplasarea lor ele sunt, mai degrabă, legate de Sf. Maslu, iar forma lor textuală, având în vedere că sunt adresate lui Dumnezeu-Fiul, vorbesc despre o proveniență posterioară sec. VI. În următoarele două-trei secole, cel puțin la Constantinopol²⁰, rânduiala va rămâne la aceleași două rugăciuni, dintre care prima va fi introductivă, iar a doua de dezlegare, transferată mai târziu în rânduiala de împărtășire a bolnavilor²¹.

Rugăciune pentru cei ce se căiesc

<i>Textul grec (Εὐχολόγιον τὸ Μέγα)</i>	<i>Traducerea românească (ierom. Petru)</i>
<p>Ὁ Θεὸς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν, ὁ διὰ τοῦ προφήτου σου Νάθαν μετανοήσαντι τῷ Δαυΐδ ἐπὶ τοῖς ἰδίοις πλημμελήμασιν, ἄφεσιν δωρησάμενος, καὶ τοῦ Μανασσῆ τὴν ἐπὶ μετάνοιαν προσευχὴν δεξάμενος· αὐτός, καὶ τὸν δοῦλόν σου (τὸν δεῖνα) μετανοοῦντα, ἐφ’ οἷς ἔπραξε πλημμελήμασι, πρόσδεξαι τῇ συνήθει σου φιλανθρωπία, παρορῶν πάντα τὰ αὐτῷ πεπραγμένα, ὁ ἀφιεὶς ἀδικίας, καὶ ὑπερβαίνων ἀνομίας. Σὺ γὰρ εἶπας Κύριε· «Οὐ θελήσει θέλω τὸν θάνατον τοῦ ἀμαρτωλοῦ ὡς τὸ ἐπιστρέψαι καὶ ζῆν αὐτόν»· καὶ ὡς ἑβδομηκοντάκις ἑπτὰ ἀφιέναι τὰ ἀμαρτήματα. Ἐπεὶ, ὡς ἡ μεγαλωσύνη</p>	<p>Dumnezeule, Mântuitorul nostru, Care prin profetul Tău Natan ai dăruit lui David, care s-a căit, iertare pentru păcatele lui [3 Regi 12] și ai primit rugăciunea de pocăință a lui Manase [2 Cron 33:12-19], Însuși și pe robul Tău (N), care se căiește de greșelile lui, primește-l cu știuta Ta iubire de oameni, trecându-i cu vederea cele greșite de el, Cel ce ierți nedreptățile și treci peste fărădelegi. Că Tu ai zis, Doamne: „După voința Mea, nu vreau moartea păcătosului, ci ca să se întoarcă și să fie viu [Iez 33:11] și „de șaptezeci de ori câte șapte să iertăm păcatele celor ce greșesc [Mt 18:22]; căci, după cum slava Ta este</p>

privința mântuirii celui suferind. Căci boala păcatului nu este simplă, ci diferită și în multe chipuri, și odrășlește multe vlăstare ale stricăciunii, din care răul se revarsă din plin și se dezvoltă mai departe, până când va fi oprit prin puterea vindecătorului. Drept aceea, cel ce dovedește pricepere vindecătoare în privința sufletului, trebuie mai întâi să examineze dispoziția celui ce a păcătuit, și dacă acela înclină spre însănătoșire sau, dimpotrivă, prin nărvurile sale cheamă boala la sine însuși. Apoi să vegheze cum se îngrijește între timp de restabilirea sa și dacă nu se împotrivesc doctorului sau se intensifică rana sufletului din cauza remediilor propuse și astfel să se măsoare milostivirea după vrednicie. Căci toată grija lui Dumnezeu și a celui căruia i s-a încredințat cărmuirea pastorală este de a întoarce oaia cea rătăcită și de a vindeca pe cea mușcată de șarpe, încât nici să o împingă spre prăpastia deznădăjduirii, dar nici să slăbească frăiele spre moleșirea și spre disprețuirea vieții; ci în orice chip să stea împotriva patimii, fie prin doctoriile cele mai aspre și mai iuți, fie prin cele mai suportabile și mai blânde, ca să se nevoiască spre cicatrizarea răni, cercetând roadele pocăinței și îngrijindu-se cu înțelepciune de omul chemat spre strălucirea cea de sus. Așadar, trebuie ca noi să le știm pe amândouă, și pe cele ale asprimii (acriviei), și pe cele ale obiceiului (iconomia), iar cu cei care nu primesc asprimea [unei epitimii mai scurte, dar mai consistente], să urmărim datina lăsată de Sfântul Vasile.”

²⁰ În sec. X-XI, manuscrisele din sudul Italiei și din Sinai încep să însereze și anumite indicații practice privind locul și modul de citire a rugăciunilor, iar numărul lor începe să crească, adăugându-se și anumiți psalmi. Mss Sinai slav. 37 (sec. X-XI), precizează că spovedania nu se face în fața ușilor altarului, cum se putea deduce din manuscrisele grecești, ci în fața ușilor naosului, adică în pridvor și numai dezlegarea se dă în fața altarului; (vezi Arranz, vol. 2, pp. 94-101).

²¹ „Doamne, Dumnezeul nostru, Care ai iertat păcatele lui Petru și ale desfrânatei, prin lacrimi...” (Molitifelnic 2019, p. 173). În codexul Barberini gr. 336, rugăciunea are nr. 202 (vezi: CO, pp. 998-999) și nu trebuie confundată cu alte rugăciuni mai târzii, care au un început asemănător.

σου άνείκαστος, καὶ τὸ ἔλεός σου ἀμέτρητον· ἐὰν γὰρ ἀνομίας παρατηρήσης, τίς ὑποστήσεται; Ὅτι σὺ εἶ ὁ Θεὸς τῶν μετανοούντων, καὶ σοὶ τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τῷ Ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.	neasemănată, așa și mila Ta este nemăsurată [Sir 2:19]; iar de vei căuta la fărădelegi, cine va putea rezista [Ps 129:3]? Că Tu ești Dumnezeu celor ce se pocăiesc și Ție slavă înălțăm, Tatălui și Fiului și Sfântului Duh, acum și pururea și în vecii vecilor Amin.
--	--

Rugăciune pentru cei ce se mărturisesc

<i>Textul grec (Εὐχολόγιον τὸ Μέγα)</i>	<i>Traducerea românească (ierom. Petru)</i>
Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ τῷ Πέτρῳ καὶ τῇ πόρνη διὰ δακρῦν ἄφεισιν ἁμαρτιῶν δωρησάμενος, καὶ τὸν τελώνην τὰ ἴδια ἐπιγνόντα πταισματα δικαιώσας, πρόσδεξαι τὴν ἐξομολόγησιν τοῦ δούλου σου (τοῦ δεῖνος) καὶ εἴτι ἐπλημμέλῃσεν ἐκούσιον ἢ ἀκούσιον ἁμάρτημα, ἐν λόγῳ ἢ κατὰ διάνοιαν, ὡς ἀγαθὸς καὶ φιλόανθρωπος Θεὸς συγχώρησον. Σὺ γὰρ εἶ ὁ μόνος ἐξουσίαν ἔχων ἀφιέναι ἁμαρτίας, καὶ σοὶ τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν, σὺν τῷ ἀνάρχῳ σου Πατρὶ, καὶ τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ σου Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.	Doamne, Dumnezeu nostru, Care ai iertat păcatele lui Petru și ale desfrânteii, prin lacrimi [Mt 26:75, Lc 18:9-14], și ai îndreptățit pe vameșul care și-a cunoscut greșelele sale [Lc 18:13-14], primește mărturisirea robului Tău (N), și cele ce a greșit de voie și fără de voie, {cu fapta,} cu cuvântul sau cu gândul, ca un bun, iartă-i-le; pentru că Tu singur ai putere a ierta păcatele. Că Tu ești Dumnezeu milelor și al îndurărilor, și Ție slavă înălțăm, Tatălui și Fiului și Sfântului Duh, acum și pururea și în vecii vecilor. Amin.

2) Mărturisirea la monahi nehirotoniți (sec. IX-XIII)

În special după anul 843, cei mai mulți episcopi și preoți din parohii și-au pierdut mult din autoritatea duhovnicească de dinainte, din cauza cărdășiei cu iconoclaștii (în sec. VII-VIII). În contrabalansă crește foarte mult autoritatea monahilor și a mănăstirilor (în special a Mănăstirii Studion și a celor din regiunea capitalei), iar disciplina penitențială capătă trăsături monahale pronunțate, excluzând chiar necesitatea unui episcop sau preot hirotonit. La începutul sec. XI, Sf. Simeon Noul-Teolog era convins că doar monahii (nu episcopii sau preoții) sunt îndreptățiți să fie duhovnici și să-i ajute pe oameni în lucrarea pocăinței (Ep. de confess. 1. 11 // PG. 95. Col. 296)²². Această disciplină penitențială este reflectată în special în:

a) [Proto-]Canonariul cuviosului Ioan Postitorul (sec. IX)²³, care conținea două părți: una cuprinsă din întrebări, cu accent pe păcatele trupești și recomandări pentru canonisirea acestora prin adaptarea Canoanelor Sf. Vasile cel Mare, iar a doua parte conținea sfaturi duhovnicești din partea monahului-duhovnic (putea fi și nehirotonit), fără o rugăciune de dezlegare.

b) [Deutero-]Canonariul lui Vasile Monahul (sec. XII), care conține o introducere, în care duhovnicul este numit [ἀνα]δεχόμενος sau ἀνάδοχος, care înseamnă "tutore [duhovnicesc]", apoi

²² Rossum J., van. Priesthood and Confession in St. Symeon the New Theologian // SVTQ. 1976. Vol. 20. P. 220-228.

²³ Cf. Herman E. Il più antico penitenziale greco // OCP. 1953. Vol. 19. P. 70-127. Foarte mulți, inclusiv teologul rus Almazov, iar mai nou și Jean-Claude Larchet (vezi: *Viața Sacramentală*, p. 226), l-au confundat pe „cuviosul Ioan Postitorul”, ierodiacon în Mănăstirea Studion în sec. IX (deci ucenic al Sf. Teodor Studitul), cu Sf. Ioan Postitorul, patriarh al Constantinopolului în sec. VI. Deja în sec. XIX toată lumea științifică știa despre diferența dintre cei doi Ioan, ambii cu supranumele de „Postitorul”.

întrebări și recomandări canonice preluate din Protocanionariu. Rânduiala începea cu „Sfinte Dumnezeule” și câțiva psalmi, iar rugăciunea penitențială pe care o rostea duhovnicul nehirotonit nu făcea trimitere la o dezlegare sau iertare a păcatelor, ci exprima credința că Însuși Hristos, ca Miel al lui Dumnezeu, este Cel care ridică asupra Sa (ἀναδέχεται) păcatele celor ce se pocăiesc.²⁴

Tot în sec. XII, spovedania începe să fie însoțită de urări sau formule declarative, de genul „Dumnezeu să te ierte”, care se spuneau după mărturisirea fiecărui păcat sau la sfârșitul întregii mărturisiri²⁵.

3) Rânduiala hibridă: sacramental-monahală (începând cu sec. XIII-XVI)

Prin contribuția marilor canoniști bizantini din sec. XII: Alexios Arestin, Ioan Zonara și Teodor Balsamon, dar mai ales prin influența latină din timpul ocupației cruciate a Constantinopolului (1204-1261) și a teologiei „celor șapte Taine” care pătrunde în Răsărit în sec. XIII²⁶, s-a statornicit ideea că monahii nehirotoniți pot povățui duhovnicește pe alți monahi sau pe mireni, dar ei nu au puterea sacramentală de a dezlega păcatele și nici autoritatea de a opri sau a permite împărtășirea credincioșilor – aceasta fiind o prerogativă exclusivă a episcopilor și preoților. Principiul a fost consfințit în Sintagma Alfabetică a lui Matei Vlastares din 1335²⁷, chiar dacă urme ale vechii practici au rămas până astăzi, mai ales în mănăstirile de maici, unde povățuirea duhovnicească și chiar primirea „mărturisirii gândurilor” continuă să o facă maica-stareță.

Deci, începând cu sec. XIII, mărturisirea sacramentală puteau să o facă doar preoții hirotoneți, care de prin sec. XIV primeau o Diplomă specială²⁸. Începând cu sec. XVI Arhieraticonul grecesc conține și o rugăciune la consacrarea duhovnicului (Εὐχή εἰς πνευματικὸν ποιεῖ ὁ ἀρχιερεὺς)²⁹, numită mai târziu „hirotésie”³⁰ și care este practică în majoritatea Bisericilor Ortodoxe, cu excepția celei Ruse³¹ și de tradiție rusă, unde orice preot, prin însuși hirotonia lui, are dreptul să spovedească.

Manuscrisele din sec. XIV-XVI ne prezintă cele mai lungi rituri liturgice de mărturisire, care conțineau nu doar rugăciuni, ci și ectenii, un număr variabil de Psalmi (2, 3 sau chiar 6), citiri din Apostol și Evanghelie (iar uneori chiar și Paremii), precum și diferite îndrumări de canonisire și sfătuire duhovnicească. Un rol important îl aveau întrebările canonice preluate din tradiția monahală, care sunt dezvoltate și sistematizate inclusiv prin influența Penitențialelor occidentale.

²⁴ Cf. Arranz, vol. 2, pp. 116-117.

²⁵ Vezi detalii la Arranz, vol. 2, pp. 70-73.

²⁶ Este important să știm că nici (Pseudo-)Dionisie Areopagitul (sec. V) și nici Sf. Teodor Studitul (sec. IX) nu enumeră pocăința sau mărturisirea printre Tainele Bisericii; detalii vezi la Jerom. Petru Pruteanu, *Sfântul Maslu și alte slujbe de vindecare*, Sophia 2016, pp. 13-21.

²⁷ Această scriere a fost publicată în volumul VI al colecției canonice atheniene („Sintagma Atheniană”), editată de Ralli și Potli în 1852-1856.

²⁸ Cf. Almazov, vol. 2, pp. 159-162. Respectivul diplome se puteau numi: Ἐντάλμα πνευματικοῦ / Ἐνταλτήριον γράμμα / Γράμμα, ὑπὲρ γράφουσιν οἱ ἀρχιερεῖς, ὅταν ποιοῦν πνευματικόν.

²⁹ Se pare că prima mențiune a unei „hirotésii în duhovnic” o avem în Codexul Barberini gr. 306/302 (sec. XVI). Almazov consideră (fără a aduce argumente) că o astfel de hirotésie ar fi existat încă din sec. XIII-XIV, dar aceasta nu s-ar fi scris de la început în Arhieraticon.

³⁰ A se vedea și Arhieraticonul românesc (București 1993), pp. 106-108. Săvârșirea acestei hirotésii asupra unui grup mai mare de preoți deodată, formalizează destul de mult importanța ei.

³¹ În sec. XVI-XVII astfel de rugăciuni existau și în tradiția rusă, iar cu timpul ele au fost rezervate doar consacrării duhovnicului familiei imperiale sau duhovnicilor marilor mănăstiri (care în tradiția rusă nu sunt egumenii).

PERIOADA MODERNĂ ȘI CONTEMPORANĂ (sec. XVII-XXI)

O ultimă etapă de evoluție a rânduiei și practicii spovedaniei în Răsărit începe în sec. XVII și culminează cu perioada Sf. Nicodim Aghioritul (†1809), care nu doar că a editat Pidalionul, dar a și scris renumita carte „Exomologhitarion”, tradusă în românește cu titlul „Carte folositoare de suflet” sau „Cuvânt despre spovedanie”.

În această perioadă rânduiala liturgică este scurtată și uniformizată, iar în Molitfelnic apar rugăciuni și formule care nu pur și simplu cer iertarea păcatelor, ci o proclamă sau o constată. Pasul decisiv în această direcție l-a făcut mitropolitul Petru Movilă, care a introdus în rânduiala spovedaniei o „formulă de dezlegare” după modelul romano-catolic³². Până astăzi, în Biserica Rusă, Română și în alte Biserici autocefale sau autonome mai noi se folosește această „formulă de dezlegare” cu dublu agent: Dumnezeu, care iartă și lasă păcatele, dar și preotul, care iartă și dezleagă.

„Domnul și Dumnezeul nostru Iisus Hristos, cu harul și cu îndurărilor iubirii Sale de oameni, să te ierte pe tine fiule/fiică și să-ți lase ție toate păcatele. Și eu, nevrednicul preot și duhovnic, cu puterea ce-mi este dată, te iert și te dezleg de toate păcatele tale, în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh. Amin!”

Între timp, și grecii au alcătuit alte rugăciuni de dezlegare, dar care, nu au forma declarativă ca la Petru Movilă. Una din cele mai vechi și mai răspândite rugăciuni este următoarea:

<i>Textul grec (Εὐχολόγιον τὸ Μέγα)</i>	<i>Traducerea românească (ierom. Petru)</i>
Ὁ Θεός, ὁ συγχωρήσας Δαυΐδ, διὰ Νάθαν τοῦ προφήτου, τὰ ἴδια ἐξομολογήσαντι ἀμαρτήματα, καὶ Πέτρῳ τὴν ἄρνησιν κλαύσαντι πικρῶς, καὶ πόρνην δακρυσάσῃ ἐπὶ τοὺς αὐτοῦ πόδας, καὶ τελῶνῃ καὶ ἀσώτῳ· αὐτὸς ὁ Θεὸς συγχωρήσοι σοι δι' ἐμοῦ τοῦ ἀμαρτωλοῦ πάντα, καὶ ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, καὶ ἐν τῷ μέλλοντι· καὶ ἀκατάκριτόν σε παραστήσοι ἐν τῷ φοβερῷ αὐτοῦ βήματι. Περὶ δὲ τῶν ἐξαγορευθέντων ἐγκλημάτων μηδεμίαν φροντίδα ἔχων, πορευέου εἰς εἰρήνην. ³³	Dumnezeu, care prin profetul Său Natan l-a iertat pe David, care și-a mărturisit păcatele sale [3 Regi 12], pe Petru care și-a plâns tânguirea cu amar [Lc 22:62], pe desfrânata care a vărsat lacrimi pe picioarele Lui [Lc 18:9-14], pe vameșul și pe desfrânatul, să-ți ierte prin mine păcătoșul toate: și în veacul de acum și în vecii vecilor, ca să te înfățișezi neosândit la înfricoșătorul Său tron de judecată. Iar pentru vina mărturisită, să nu ai grijă, ci mergi în pace!

Observăm că rugăciunea nu are o tentă juridică atât de pronunțată, chiar dacă se vorbește despre „vină - ἔγκλημα”³⁴. Dar ce este mai important: textul ei, după părerea mea, ajută la înțelegerea dogmatică și duhovnicească ortodoxă a spovedaniei și a luptei spirituale.

ÎPS Andrei Andreicuț, citând o sursă grecească, propune o altă rugăciune grecească, în formă de adresare către penitent, pe care eu n-am găsit-o în ultimile ediții ale Evhologhiului, dar mi se pare și mai potrivită. Iată textul:

³² Se știe că Trebnicul lui Petru Movilă, editat la Kiev în 1646, a fost puternic influențat de „Rituale Romanum”, editat de papa Paul al V-lea în anul 1614.

³³ Originalul grecesc al acestei rugăciuni, cunoscută începând cu sec. XII. Deja în sec. XVI aceeași rugăciune apare într-o formă diferită: Δέσποτα, Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ συγχωρήσας διὰ Νάθαν τοῦ προφήτου τῷ θεοπάτορι Δαυΐδ, atribuită (după moda timpului) Sf. Ioan Gură de Aur.

³⁴ În textul grec acest substantiv este la genitiv plural (ἐγκλημάτων), dar forma românească „vini/vinilor” nu sună bine și poate crea confuzii semantice.

"Fiul meu duhovnicesc, ce te-ai mărturisit [acum] nevredniciei mele! Eu umilitul și păcătosul nu pot să iert pe pământ păcatele, fără numai Dumnezeu; dar pentru cuvântul acela dumnezeiesc care a fost către apostoli după Învierea Domnului nostru Iisus Hristos zicând: "cărora le veți ierta păcatele, vor fi iertate și cărora le veți ține, vor fi ținute", pentru acela și noi, îndrăznind zicem: Toate câte le-ai spus nevredniciei mele și toate câte nu ai ajuns să le spui, fie din neștiință, fie din uitare, sa ți le ierte Dumnezeu în veacul de acum și în cel viitor".

Însumând (oarecum subiectiv) învățătura Bisericii Ortodoxe despre mărturisirea păcatelor, propun spre examinare două rugăciuni (nu „formule”) de dezlegare:

1	2
<i>Doamne, Dumnezeul nostru, care mi-ai dat mie, nevrednicului slujitor, harul și puterea de a lega și de dezlega păcatele celor care cred întru Tine, primește mărturisirea și pocăința robului Tău (N) și-i iartă toate păcatele (†³⁵). Că Tu ești Dumnezeu care miluiești și mântuiești și Ție slavă înălțăm, acum și pururea, și în vecii vecilor. Amin.</i>	<i>Doamne, Iisuse Hristoase, Mielule și Păstorule, Cel ce ridici păcatele lumii, primește mărturisirea și pocăința robului Tău (roabei Tale) [N] și-i iartă toate păcatele cele de voie și cele fără de voie; împacă-l (o) și îl (o) unește cu Sfânta Ta Biserică, învrednicindu-l (o) a se împărtăși cu Sfintele Tale Taine. Că Tu ești Cel ce miluiești și mântuiești și Ție slavă înălțăm: Tatălui și Fiului și Sfântului Duh (†), acum și pururea și în vecii vecilor. Amin.</i>

Cea de a doua rugăciune, pe lângă ideea de reconciliere și iertare, conține și binecuvântarea pentru împărtășire, pe care alte rugăciuni o subînțeleg, dar nu o exprimă. O excepție în acest sens o reprezintă numai Rugăciunea de dezlegare din noaptea de Paști, care este un fel de binecuvântare generală pentru împărtășire pentru cei care au făcut deja o mărturisire particulară (cel puțin o dată) în acel post.³⁶

Pentru comparație voi reda și câteva rugăciuni/formule de dezlegare din alte rituri creștine, unele dintre ele fiind destul de apropiate de cele utilizate în prezent în Biserica Ortodoxă.

În ritul latin: „Dumnezeu, Părintele îndurărilor, care a împăcat lumea cu sine prin moartea și învierea Fiului său și a trimis pe Duhul Sfânt spre iertarea păcatelor, prin puterea încredințată Bisericii³⁷, să-ți dăruiască iertare și pace. Iar eu te dezleg de păcatele tale, în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh. Amin.”³⁸

În ritul armean: „Dumnezeu, iubitorul de oameni, cu îndurarea Sa, să-ți ierte toate păcatele tale, cele pe care le-ai mărturisit, precum și cele pe care le-ai uitat. Iar eu, cu puterea preoțească ce mi s-a dat prin dumnezeiasca poruncă a Domnului Iisus către apostolii săi, «oricâte veți lega pe pământ

³⁵ La acest semn se face semnul crucii pe capul penitentului. La fel și în rugăciunea de mai jos.

³⁶ Vezi Molitfelnic (2019), pp. 870-872. De fapt și rugăciunea generală de dezlegare rezervată arhierului (Ibidem, pp. 459-461), care se citește deseori la slujbele arhieriești din parohii sau mănăstiri (în special pe la hramuri sau târnosiri), au același scop, de a da o binecuvântare generală pentru împărtășire. De aceea, ea trebuie citită nu la sfrășitul Liturghiei, după Otpust, ci înainte de efonisul „Cu frică de Dumnezeu...”.

³⁷ Este interesantă această schimbare de accent în teologia apuseană, unde preotul tot timpul a fost văzut ca celebrant „in persona Christi”, iar aici apare ca celebrant „in persona Ecclesiae”, exact ca și în teologia ortodoxă.

³⁸ În ritul latin, mărturisirea penitentului se face în fața unei cabine confesionale („sedes confessionalis”), unde preotul stă aproape invizibil, având stola pe grumaz, necesară pentru a rosti formula de dezlegare. Amintim că aceste cabine confesionale au apărut pentru prima dată la Milano, fiind concepute în 1576 de cardinalul Carlo Borromeo, în special pentru mărturisirea femeilor. Începând cu ediția din 1614 a cărții „Rituale romanum” (cea care l-a influențat și pe Petru Movilă), cabina confesională a devenit obligatorie în toată Biserica Romano-Catolică. Conciliul II Vatican (1962-1965) permite și chiar încurajează săvârșirea spovedaniei și în afara acelei cabine, preotul și penitentul stând față față în biserică sau într-o încăpere anexă.

vor fi legate și în cer, și oricâte veți dezlega pe pământ vor fi dezlegate și în cer», cu aceleași cuvinte [și eu] te dezleg de toate păcatele, pe care le vei fi săvârșit cu gândul, cu cuvântul și cu fapta, în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh, și te reaşez în părtăşia deplină a Tainelor sfintei Biserici, ca să-ți fie spre binefacere și spre dobândirea vieții de veci. Amin.”

În ritul anglican: „Domnul Iisus Hristos, care a lăsat Bisericii Sale puterea de a-i dezlega pe toți păcătoșii care se pocăiesc cu adevărat și cred într-Însul, cu mare milostivirea Sa să-ți ierte toate greșelile tale, iar eu, cu puterea ce mi s-a dat, te dezleg de toate păcatele tale, în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh. Amin.”

ASPECTE PRACTICE PRIVIND SĂVÂRȘIREA MĂRTURISIRII ȘI DIFERENȚE INTER-ORTODOXE

1. În primul rând constatăm că rânduielile expuse în Evhologhiul grecesc (pe de o parte) și în Trebnicul slavonesc și Molitfelnicul românesc³⁹ (pe de altă parte), conțin diferențe semnificative. Rânduiala grecească este cea mai scurtă și mai simplă⁴⁰, după care urmează, în compartimente separate, diferite rugăciuni de dezlegare („pentru cei cărora li se dă epitimie”, „pentru cei ce se pocăiesc”⁴¹, „pentru cei adormiți” și una generală, pe care o spune arhiereul). Rânduiala slavo-rusă și românească, influențate de Trebnicul lui Petru Movilă (Kiev, 1646, au o rânduială mai logic structurată, precedate și succedate de anumite îndrumări și sfaturi pastorale și canonice. Slujba conține o introducere tipică cu două rugăciuni penitențiale (prima veche, iar a doua mai recentă, care inițial se citea ca dezlegare de blestem), apoi un șir de întrebări și adresări către penitent (care în practică nu se folosesc), urmate de o rugăciune de reconciliere⁴², o ectenie întreită (care nu există la ruși) și, la sfârșit, o formulă de dezlegare declarativă.

2. Specific Molitfelnicului românesc este faptul că, chiar la început, există indicația ca preotul să fie îmbrăcat în toate veșmintele sau, cel puțin, în epitrahil și felon, „fără de care să nu îndrăznească preotul a mărturisii”. Indicații asemănătoare nu există nici la greci, nici la slavi, iar la români au rămas probabil prin influența Molitfelnicului de la Belgrad din 1689 (editat de Ioan Zoba din Vinț)⁴³, care, urmând unor surse mai vechi, încă avea pericope din Apostol (1 Tim.1:15-17) și Evanghelie (Mat.9:9-13), ceea ce impunea folosirea cel puțin a felonului. În prezent însă, în virtutea acestor prevederi reluate de Molitfelnicul românesc de la o ediție la alta, majoritatea preoților folosesc doar epitrahilul (uneori și felonul, dar nu mai mult).

3. În ce privește practica liturgică actuală⁴⁴, distingem trei practici diferite de săvârșire a slujbei spovedaniei, pe care încercăm să le prezentăm sistematic și comparativ.

³⁹ În Molitfelnicul BOR din 2013, rânduiala se numește „Slujba Mărturisirii”, având mai apoi în frontispiciu cuvântul „Spovedania” pus între paranteze alături de cuvântul „Mărturisirea” (vezi pp. 63-78), iar ediția din 2019 rânduiala se numește „Slujba mărturisirii păcatelor”, având în frontispiciul paginilor de mai departe doar cuvântul „Spovedania” (vezi pp. 63-78). Nu sunt diferențe importante, dar am specificat faptul că de la o ediție la alta se fac schimbări nu doar în textele liturgice, ci chiar și în titluri.

⁴⁰ Mai puțin de 2 pagini pline în Evhologhiul din 1891, având la început și o formă de ectenie mare, care nu există la ruși și români.

⁴¹ Așa este numită cea mai veche rugăciune penitențială: „Dumnezeule, Mântuitorul nostru, Care prin prorocul Tău Natan ai dăruit lui David, cel ce s-a pocăit, iertare pentru păcatele lui...”

⁴² „Stăpâne, Doamne Dumnezeule, Cel ce ești mântuirea robilor Tăi...”

⁴³ Dumitru A. VANCA, Paradigme liturgice în sec. 17; Ioan Zoba din Vinț și evoluția liturghiei românești, Alba Iulia, 2016, pp. 101-102.

⁴⁴ Nu intrăm în detalii privind vechile rânduieli, dar amintim un element interesant care s-a practicat prin sec. XIII-XV era ca penitentul, în timp ce mărturisește păcatele, să țină mâna pe umărul sau chiar pe grumazul preotului, ca și cum transferându-i păcatele aceluia, ideea care era precizată de anumite rugăciuni sau îndemnuri ieșite din uz.

a) Practica românească: preotul citește cu epitrahilul pe capul penitentului (sau a unui grup de penitenți) primele două rugăciuni penitențiale⁴⁵, apoi imediat și rugăciunea de reconciliere, încheind cu ectenia întreită și un mic Otpust. Apoi fiecare penitent trece și își mărturisește păcatele stâng în genunchi⁴⁶ în fața preotului, acesta din urmă stând așezat în scaun (ca într-un tron de judecată), având în mână Sf. Cruce. După ce penitentul a terminat mărturisirea, preotul îi dă sfaturi și un canon sau epitimie, după care citește „formula de dezlegare”, punând iarăși epitrahilul pe capul penitentului și făcându-i semnul crucii cu ajutorul crucifixului.

b) Practica rusească (și nu numai): După binecuvântare și un prolog mai extins (cu Psalmul 50 și Crez), preotul citește toate rugăciunile ca și în practica românească (în afară de ectenia întreită), dar nu cu epitrahilul pe capul penitenților, ci fiind cu toții în picioare și orientați spre răsărit. Mărturisirea păcatelor, se face, de obicei, tot în picioare, în fața unui analog, pe care stă Sfânta Evanghelia și Sf. Cruce, iar penitentul este îndemnat să țină mâna dreapta pe Evangheliie (ca și cum ar face un jurământ). După mărturisire și rânduirea canonului, preotul pune epitrahilul pe capul penitentului și îi rostește „formula de dezlegare”, făcându-i cruce pe cap cu mâna.

c) Practica grecească: Aceasta păstrează caracterul mai puțin formal și ritualistic (care a ajuns la români și la ruși prin intermediul Trebnicului kievean), dar are și elemente inovatoare, marcate de abordarea psihologistă și mai puțin sacramentală. De regulă, penitentul și preotul stau așezați la o discuție (la un birou, față în față), în cadrul căreia are loc atât mărturisirea, cât și sfătuirea sau rânduirea canonului și abia după ce se termină aceasta, preotul își pune epitrahilul și citește două-trei rugăciuni de dezlegare, precedate de rugăciunile începătoare și o ectenie mare specială.⁴⁷

4. Molitfelnicul românesc este singurul care, după rugăciunea de dezlegare, conține o îndrumare pentru cei care sunt opriți de la împărtășire, cu precizarea că în această perioadă cel canonisit poate doar să bea agheasmă mare⁴⁸ (folosită pe post de „antidoron”). Aceasta a dus la ideea că, în afara perioadei Praznicului Teofaniei, agheasma mare trebuie luată de fiecare dată după spovedanie, deși o astfel de practică nu se regăsește în alte Biserici locale.

⁴⁵ Cum e firesc, acestea sunt precedate de binecuvântare și rugăciunile începătoare, iar uneori și de troparele de umilință („Miluiește-ne pe noi, Doamne...”), dar și de Psalmul 50 și Crezul, așa cum se face la ruși.

⁴⁶ Șederea în genunchi în timpul mărturisirii (nu doar la rugăciunea de dezlegare, cum fac și grecii) s-ar părea că este de influență apuseană, care, în spațiul ortodox, se practică doar în România (inclusiv în Basarabia) și în partea de vest a Ucrainei.

⁴⁷ În Biserica Rusă mai există și așa-numita „Mărturisire de obște” (a nu se confunda cu mărturisirea publică a păcatelor, așa cum se făcea în primele secole). Această rânduială specială a apărut ca o excepție dată de Sf. Sinod preotului Ioan din Kronstadt (la începutul sec. XX). Acest preot sfânt împărțea mii de oameni în fiecare zi și, pentru a reuși mărturisirea acestor mase de oameni, Sinodul i-a permis să citească în glas o listă generală cu păcate, iar fiecare creștin, când auzea citindu-se păcatul săvârșit de el, spunea în gând: „Am greșit; Doamne iartă-mă!”, după care li se citea o rugăciune comună de dezlegare. În timpul prigoanei comuniste această rânduială specială s-a folosit pe larg în toată Uniunea Sovietică, iar unii preoți, din păcate, o practică și în prezent.

⁴⁸ Molitfelnic (2019), p. 75. Practica mai este întâlnită în Trebnicul de la Moscova din 1602, dar a fost abandonată între timp (vezi Almazov, vol. 2, pp. 138-152).

RÂNDUIALA MASLULUI PENITENȚIAL⁴⁹

Trebuie să precizăm că termenul „maslu” (în slavonă: *maslo* = *ulei*) nu înseamnă neapărat slujba pentru bolnavi tipărită în Molitfelnicul nostru ci, în sens larg, poate să însemne orice utilizare liturgică a uleiului. Problema devine și mai complexă dacă avem în vedere că în primele secole diferența dintre uleiul sfințit și sfântul mir – ambele sfințite de episcop și apoi folosite de preoți – nu era atât de clară ca astăzi.⁵⁰ De exemplu, primirea penitenților se putea face și prin mir și prin ulei (în funcție de regiune și perioada istorică)⁵¹, mai ales că aceasta nu era o prerogativă implicită a preoților, ci era un drept exclusiv al episcopilor și doar în situații excepționale putea fi delegat anumitor preoți⁵². În prezent, doar în cazul ereziei/apostaziei reprimirea în Biserică se face prin mirungere, iar în cazul celorlalte păcate se rostesc rugăciuni de dezlegare (după sau chiar înainte de stabilirea și consumarea unei epitimii).

Istoria Bisericii cunoaște cel puțin șapte tipuri de „maslu”, adică șapte modalități de utilizare a uleiului sfințit, dacă ținem seama de faptul că rugăciunea sau binecuvântarea preotului nu sunt considerate singurele modalități de a binecuvânta uleiul pentru ungere. Tradiția Bisericii, în special cea monahală, consideră sfințit și uleiul din candelile ce ard în fața icoanelor sau a raclelor cu sfintele moaște, nemaivorbind de uleiul care izvorăște din înseși moaștele și care este numit „mir”, deși acesta nu poate fi folosit la mirungerea postbaptismală. Deci, avem următoarele tipuri de maslu, adică de ungeri cu ulei sfințit:

- ungerea prebaptismală – „untelemnul bucuriei” (cea mai veche menționată în izvoarele liturgice);
- ungerea exorcistă și apotropaică (pe larg practică în sec. III-IV);
- ungerea bolnavilor (cf. Marcu 6:13 și Iacov 5:14-15), care în prezent e cunoscut ca singura formă de „maslu”;
- ungerea penitenților (cf. Iacov 5:14-16), despre care vom vorbi mai jos;
- ungerea la înmormântare⁵³;
- ungerea cu ulei din candelă sau de la „Litie” în cadrul privegherilor (la mănăstiri) sau după Liturghie (la parohii), ca semn de binecuvântare⁵⁴;
- alte întrebuițări bisericesti sau mai ales particulare ale uleiului sfințit/binecuvântat.

⁴⁹ Capitolul, cu unele mici modificări, a fost preluat din cartea noastră „Sfântul Maslu și alte slujbe de vindecare”, pp. 31-40. Tot acolo sunt date referințele bibliografice complete.

⁵⁰ Bissias, G. David, *Sfântul Maslu, taina vindecării*, Doxologia 2012. pp. 67-8.

⁵¹ Bissias, p. 138.

⁵² Larchet, pp. 277-279.

⁵³ Molitfelnicul actual (p. 240) vorbește doar despre turnarea unui ulei nesfințit (amestecat sau nu cu vin/apă) peste trupul celui adormit, tradiție care, se pare, este împrumutată încă de la popoarele antice și s-a perpetuat în diferite forme și în creștinism. Obiceiul este menționat în Ierarhia bisericească (7:3,II) a lui Dionisie Areopagitul (sec. V), apoi și la alți scriitori bisericești, iar evhologhiul constantinopolitan din 1027 conține și o rugăciune de dezlegare ce se citea în timpul turnării uleiului peste mort. Există însă în trecut și un Maslu special cu 7 preoți, care se făcea nu la înmormântare, ci în zilele de pomenire a celor adormiți. Despre aceasta se poate citi în lucrarea magistrală a lui Dimitrios V. Tzerpos, *Rânduiala Maslului pentru morți* (l. greacă), Athena 2000. Autorul a identificat 14 manuscrise vechi, toate din sec. XIV-XVI, care vorbesc despre un fel de parastas, după care urma o sfințire specială a uleiului, apoi 7 apostole, 7 evanghelii, 7 rugăciuni și încă una de dezlegare la sfârșit – adică exact ca la Maslul pentru bolnavi, numai că tematica acestora este una mortuară. Înainte de Otpust, preoții înmuiau o hârtie (papyrus) în ulei și o ardeau deasupra mormântului ca o „ardere de tot (holocaust)” (pp. 38-43, 80-89). O contribuție specială în alcătuirea acestei rânduieli o are mitropolitul Nicolae al Athenei (1166-1175), iar mențiuni despre un astfel de Maslu avem la mitropolitul Nil de Rhodos (sec. XIV) și la Simeon al Thessalonicului (sec. XV); vezi A. Almazov, vol. 1, pp. 74-75.

⁵⁴ Această ungere, ca și următoarea (particulară), sunt numite deseori „miruire”, iar uleiul respectiv este numit „mir”, doar pentru că este tratat cu esențe aromate. Ambii termeni sunt utilizați greșit și pot crea confuzii în raport cu Sfântul și Marele Mir, cu care suntem unși o singură dată în viață, imediat după Botez.

Dintre toate aceste forme de maslu, aş vrea să mă opresc mai mult asupra „maslului penitenţial” care, în prezent, aşa cum am spus deja, constituie o jumătate din slujba Sfântului Maslu din Molitfelnic.

Principalele referinţe patristice la „maslul penitenţial” le întâlnim la Origen (sec. III)⁵⁵, Afraat Sirianul (sec. IV)⁵⁶ şi Ioan Gură de Aur (sec. IV)⁵⁷. În mod surprizător, toate menţiunile vin în contextul interpretării textului de la Iacov 5:14-16, fără a menţiona „maslul terapeutic”⁵⁸. Mai precizăm că nestorienii şi coptii au şi în prezent practica reprimirii penitenţilor prin ungere cu ulei, iar aceasta nu pare a fi altceva decât ceea ce descriau în sec. IV Afraat şi Hrisostom.⁵⁹

Slujba actuală a Maslului are o evoluţie foarte complexă şi confuză, iar anumite manuscrise vechi redau alte rugăciuni decât cele de astăzi, pentru că forma şi textul acestora s-a cristalizat abia în sec. XIII-XIV, când ungerea cu ulei încă era asociată destul de mult cu Taina Pocăinţei⁶⁰. Este puţin probabil ca în acea perioadă reprimirea penitenţilor la împărtăşanie să se mai fi făcut prin ungere cu ulei sfinţit, aşa cum se făcea până prin sec. VI⁶¹, în schimb practicarea „Maslului de obşte” înainte de Paşti deja era destul de răspândită, iar rolul unui astfel de maslu legat de Paşti (iar mai târziu şi de Crăciun), aşa cum observă şi părintele profesor Elie Mélia, nu poate fi altul decât unul penitenţial⁶².

În prezent, toate Bisericile de tradiţie greacă săvârşesc un „Maslu de obşte” în Miercurea sau Joia Mare, iar uneori şi în Ajunul Crăciunului. Deşi nu există aprecieri dogmatice oficiale asupra acestei rânduieli, majoritatea liturgiştilor văd în ele reminiscentele reprimirii penitenţilor la împărtăşire înaintea marilor sărbători (şi după o perioadă de post), dar şi o modalitate de a înlesni accesul la euharistie tuturor celor care doresc să se împărtăşească în ziua marelui Praznic⁶³. Mai mult decât atât, ajunurile acestor sărbători sunt singurele zile când se face Sfântul Maslu în biserică, iar dacă există persoane bolnave care solicită Maslu, acesta se face la casa bolnavului sau la spital. Altfel, cei bolnavi trebuie să aştepte Miercurea sau Joia Mare ca să fie unşi cu ulei sfinţit, chiar dacă rolul terapeutic al acestui Maslu este oarecum secundar. De obicei, la el merg cei care nu suferă de nici o boală serioasă, dar văd în el un „bilet ieftin” pentru împărtăşirea pascală. Prin urmare, fiecare ia ce doreşte din acest Maslu (mai ales că şi slujba conţine toată paleta necesară): unii vor vindecarea trupului, alţii şi/doar a sufletului, unii cer iertarea păcatelor pentru că văd în aceasta

⁵⁵ Vorbind despre modalităţile prin care putem primi iertarea păcatelor (Omilia II la Levitic, PG XII, 418), Origen spune că cea mai anevoiasă este pocăinţa de după Botez, pe care o asociază liturgic cu ungerea de la Iacov 5:14-16. Mai mult decât atât, Origen citează acest text biblic diferit: „Să cheme preoţii Bisericii să se roage pentru el şi să-şi pună mâinile [peste el], ungându-l cu untdelemn, în numele Domnului...” (cf. Mélia, pp. 203-204). Nu ştim dacă adaosul despre punerea mâinilor provine dintr-o citare aproximativă, după memorie, dintr-o modificare intenţionată a textului sau poate din citarea unei alte versiuni biblice pierdute.

⁵⁶ *Demonstratio XXIII*, apud Mélia, p. 205.

⁵⁷ Cartea III-a din Tratatul despre preoţie, unde de asemenea vorbeşte despre pocăinţa post-baptismală, asociată liturgic cu Iacov 5.

⁵⁸ D. Bissias, p. 211. De aceea, toţi liturgiştii consideră ca primă mărturie a maslului terapeutic abia Epistola 25 a lui Inocenţiu I din anul 416.

⁵⁹ La nestorienii penitenţii sunt unşi cu ulei doar în cazul apostaziei (când ortodocşii folosesc Mirul), iar coptii ung şi penitenţii care au căzut în adulter; cf. Mélia, p. 216.

⁶⁰ Vezi lista Sfintelor Taine a monahului Iov (sec. XIII).

⁶¹ Tkacenko, *Ungerile terapeutice*, p. 2.

⁶² „În toate cazurile în care Maslul se face pentru cei sănătoşi, ce alt scop decât acela penitenţial am putea să-i atribui? [...] Mi se pare rodnic din punct de vedere duhovnicesc să-i redăm Maslului dimensiunea penitenţială şi să privim ungerea ca un gest de iertare colectivă a păcatelor, din moment ce ea este legată, după cum se întâmplă întotdeauna, de o rugăciune adecvată, rostită de protos în timp ce se ţine deschisă Sfânta Evanghelie deasupra celor de faţă, care îngenunchează, plecându-şi capetele. În ceea ce priveşte Maslul solemn din Săptămâna Mare, avem de-a face cu un prilej unic din punct de vedere normativ, de iertare generală a păcatelor [...], adică un fel de „Yom Kippur creştin” (Mélia, pp. 227-228).

⁶³ P. Meyendorff, *Taina Sfântului Maslu*, Editura Renaşterea 2012, pp. 85-89.

cauza bolilor, iar alții înlocuiesc prin Maslu Spovedania sau, în cel mai bun caz, o continuă și o confirmă. Deci, o singură ungere la sfârșitul Maslului (cum fac grecii) rezolvă toate problemele pentru un an întreg! Ireal...

Nu vreau să neg importanța, valoarea și chiar necesitatea unii astfel de Maslu (evident) penitențial înainte de Paști sau alte sărbători mari. Dar, în legătură cu aceasta, am următoarele obiecții și propuneri:

- Actuala rânduială a Maslului, care nici măcar nu-i una clar penitențială, nu poate înlocui Spovedania. Dar dacă cineva deja s-a spovedit în acel post (o dată sau de mai multe ori), iar înainte de Praznic preotul nu reușește să-i mai spovedească încă o dată pe toți, un Maslu penitențial ar putea să suplinească Spovedania, căci nu-i obligatoriu ca cineva să fie spovedit înainte de fiecare împărtășire⁶⁴. Ultimile zile ale Postului Mare, prin programul lor liturgic special, nu-i oferă preotului prea mult timp pentru spovedanie, dar aceasta n-ar trebui să fie un motiv ca oamenii să nu se împărtășească în Joia și Sâmbăta Mare, dar mai ales la Paști și în Săptămâna Luminată (vezi și Canonul 66 Trulan). Să nu uităm că toți ortodocșii⁶⁵, afară de români, săvârșesc Sfântul Maslu mai mult cu acest scop penitențial, chiar dacă nu au o rânduială specială, așa cum o întâlnim, de exemplu, în Georgia, până în sec. XVI⁶⁶;

- Un Maslu strict penitențial (nu combinat cu cel terapeutic) poate constitui și o formă văzută de reprimire la împărtășire a celor care au fost excomunicați din cauza unor păcate grave, dar și o mângâiere duhovnicească pentru cei oprți de la împărtășire (chiar mai potrivită decât Aghiazma Mare). În același timp, constatăm că textul actual al slujbei nu pare tocmai potrivit pentru așa ceva, mai ales că adolescenții și tinerii care cel mai des au păcate opritoare de la împărtășanie sunt de obicei sănătoși trupește;

- Consider mai potrivit să existe două slujbe diferite ale Sfântului Maslu: unul pentru bolnavi (cu trupul și cu sufletul) și altul penitențial, care să fie perceput ca o altă formă văzută de iertare a păcatelor mărturisite preotului duhovnic. Repet încă o dată: acest Maslu penitențial a existat și există în Biserică, doar că, în prezent, este ascuns în rânduiala Maslului pentru bolnavi, dând naștere la multe interpretări greșite;

- Pentru a evita confuziile nominale (specifice mai ales limbajului liturgic românesc), propun ca Maslul penitențial să fie numit „ungerea pocăinței” (vs „ungerea vindecării”). Obligativitatea de a face un astfel de Maslu în cazul păcatelor grave (adulter, avort, omor etc., fără a le da pe față) ar

⁶⁴ Mă refer aici la cei care se spovedesc și se împărtășesc destul de des, poate chiar săptămânal. De exemplu, un creștin care ține întreg Postul Mare se poate împărtăși în fiecare duminică, spovedindu-se doar la începutul și pe la mijlocul postului, iar înainte de Paști își poate face „trașionul” (pentru greci) Maslul penitențial. Bineînțeles, cei care se împărtășesc doar de patru ori pe an sau o dată la 2-3 luni, trebuie să se spovedească înainte de fiecare împărtășire, chiar dacă și-au făcut sau vor să-și facă și Sfântul Maslu.

⁶⁵ Prin sec. XV-XVII și rușii săvârșeau acest Maslu de obște cu scop penitențial, dar nu în Miercurea Mare, ci în Joia sau Sâmbăta Mare (cf. Jeltov & Pravdoliubov, p. 491). Sistarea acestei practici la ruși s-a făcut în special din cauza lui Petru Movilă care, prin Trebnicul său din 1646, promovează Maslul doar ca „unctio in extremis”. În prezent rușii au reintrodus Maslul de obște, dar (de regulă) în săptămâna a VI-a a Postului Mare și la sărbătoarea Sf. Pantelimon, accentuând deopotrivă rolul terapeutic și penitențial al Maslului.

⁶⁶ Renumitul liturgist georgian Corneliu Kekelidze a editat (Tbilisi 1908, în rusă) rânduielele liturgice conform manuscriselor georgiene. Una din rânduielele, aflate într-un Evhologhiu din sec. XVI, ne prezintă o slujbă numită „Elasamon”, iar anumite rugăciuni ale acestei slujbe sunt redată și în ediția lui J. Goar, precum și în volumul II al colecției lui Dmitrevskiy. Elie Mélia consideră că denumirea georgiană este o schimonosire a grecescului εἰς ἰλασμόν = spre milostivire, și este o mostră a vechiului “maslu penitențial” (pp. 216-219). Analizând ediția lui Kekelidze (pp. 108-113), întâlnim mai întâi o serie de texte biblice: Psalmii 50, 62 și 37 (intercalate cu tropare), apoi paremiile din Isaia 1:16-21, Miheia 7:18-19, Iezechil 36:25-29, precum și lecturi din Iacov 5:10-16, I Cor 10:1-4, Matei 3:1-12 și Marcu 6:7-13 (toate intercalate cu prochimene sau stihuri pentru Aliluia). Urmează 3 rugăciuni penitențiale atribuite Sf. Vasile cel Mare și alte 3 atribuite Sf. Ioan Gură de Aur (dintre care una se folosește și în prezent la Spovedanie). Între rugăciuni sunt prescrise câte 3 metanii. Urmează sfințirea uleiului și ungerea penitentului “așa cum se face la botez”, probabil pentru a sublinia că pocăința ne readuce în starea curăției baptismale.

intensifica simțul pocăinței și ar face mai clară diferența dintre spovedania unor „păcate de rutină”, care se dezleagă doar prin rugăciune, față de cele opritoare de la împărtășanie care necesită o slujbă specială de împăcate cu Biserica (așa cum s-a practicat multă vreme);

- În planul textelor liturgice o astfel de modificare se poate face destul de simplu: toată rânduiala Maslului terapeutic rămâne neschimbată, în afară de rugăciunile 5, 6, 7 și cea finală, care trebuie înlocuite cu alte rugăciuni terapeutice (din diverse Evhologhii vechi), iar rugăciunile penitențiale suprimate pot constitui o rânduială separată, care să fie folosită în cazurile descrise mai sus;

- Prin aceste modificări, slujba Maslului pentru bolnavi nu este lipsită de ideile care fac trimitere la păcat ca și cauză a bolii, pentru că acestea se regăsesc și în primele patru rugăciuni, precum și în citirile biblice și în tropare.

În concluzia acestui subcapitol, precizăm că:

1. Biserica a avut și încă mai are diverse rânduiele de ungere cu ulei sfințit și fiecare dintre ele sunt un fel de „masluri”, iar „Sfântul Maslu” pentru bolnavi este doar una din aceste forme.

2. Slujba actuală a Sfântului Maslu, care la noi se săvârșește ca „taină a vindecării”, ascunde în sine și un „Maslu penitențial”. Bisericile de tradiție greacă săvârșesc Maslul mai mult ca o „ungere de pocăință” (înainte de Paști și Crăciun), dar folosesc aceeași slujbă ca și noi, trecând în plan secundar ungerea terapeutică.

3. Am considerat potrivit și necesar să existe o delimitare a celor două tipuri de Maslu, așa cum a existat și în trecutul Bisericii, subliniind avantajele unei astfel de re poziționări, fără a observa vreun dezavantaj, în afară de „păcătoasa obișnuință” care, de multe ori, împiedică evoluția firească a slujbelor, așa cum se întâmpla în epoca manuscriselor, când încă nu exista tiparul care a conservat și a uniformizat inclusiv slujbe în plină evoluție.

LEGĂTURA DINTRE SPOVEDANIE ȘI ÎMPĂRTĂȘIRE

Mărturisirea păcatelor nu este o „taină” sau o „slujbă” autosuficientă, ci, mai mult decât oricare alt act liturgic, aceasta doar îl pregătește pe credincios pentru primirea celorlalte taine și, în special, a euharistiei. Deci, spovedania este Taina de reabilitare și repunere în demnitatea pierdută a celor care, din cauza păcatelor, se rup sau se îndepărtează de Hristos, ajungând în imposibilitatea de a se împărtăși euharistic.

a) Din cauza lipsei de cateheză în Biserică, deseori oamenii trăiesc în păcate deosebit de grave, pe care le consideră o normalitate. Mă refer aici în special la concubinaj, dar și la alte păcate trupești devenite la modă. De aceea, pentru cineva care vine să se împărtășească o dată sau de 3-4 ori pe an, mărturisirea înainte de fiecare împărtășire este obligatorie, mai ales dacă preotul nu cunoaște viața acelei persoane. De fapt, mărturisirea înainte de fiecare împărtășire a apărut anume în acest context, când oamenii au început să se împărtășească doar de câteva ori pe an, dar nu a fost niciodată obligatorie pentru cei care se împărtășesc la fiecare liturghie.

b) Apare întrebarea dacă trebuie sau nu să dăm împărtășania celor care deja mulți ani la rând se împărtășesc o singură dată pe an, ca un obicei, neavând dorința sinceră de a fi mădulare vii ale Bisericii. De ce să-i amăgim pe acești oameni și să ne amăgim și pe noi înșine? Minimul euharistic fixat de Biserică este împărtășirea o dată la trei duminici (Canonul 80 Trulan), nu o dată pe an. Celor care se împărtășeau o dată pe an, cred că ar trebui să-i admitem la împărtășanie numai dacă acceptă

condiția (pe deplin justificată) de a veni cel puțin încă 2-3 duminici la rând la împărtășire. Astfel, unii, ajung să se împărtășească pentru prima dată în viață câteva duminici la rând și chiar să țină tot Postul Mare. Sunt persoane care, pornind de la un astfel de exercițiu, continuă să se împărtășească și în prezent, chiar dacă sunt și din cei care promit, dar nu mai vin. Oricum, cel puțin trebuie să încercăm să-i scoatem pe oameni din minciuna că dacă te împărtășești o dată pe an e suficient și cel care face aceasta este ortodox „cu acte în regulă”.

c) Cei care încep să vină mai des la Biserică și înțeleg necesitatea și folosul împărtășirii sistematice, cred că într-o primă fază (durata căreia depinde de fiecare om în parte) trebuie să fie spovediți înainte de fiecare împărtășire, apoi cu o singură spovedanie să se împărtășească de 2 ori, apoi de 3 ori, până când vor ajunge la o maturitate duhovnicească și vor veni să se mărturisească de fiecare dată atunci când va fi nevoie, iar viața lor duhovnicească va deveni cât de cât echilibrată. Apare întrebarea dacă în astfel de situații credincioșii trebuie să treacă să ceară binecuvântare pentru fiecare împărtășire sau nu. Eu cred că în cazul unora da, iar în cazul altora nu este nevoie. Preotul, care trebuie să-și cunoască fiecare membru al parohiei, va rândui fiecăruia după cum este mai potrivit.

d) Creștinii care sunt membri vii ai Bisericii, citesc Sfânta Scriptură și alte cărți duhovnicești, se roagă (cel puțin) dimineața și seara, respectă cele 4 posturi + miercurile și vinerile, sunt împăcați cu toți și se mărturisesc o dată la 3-4 săptămâni, cred că se pot împărtăși la fiecare Liturghie fără prea multe condiții suplimentare. În toate, însă, e bine să se urmeze sfatul duhovnicului, care nu trebuie să cultive în om ascultarea de el, ci să arate drumul corect spre Hristos și să educe în el o conștiință trează și sănătoasă, și chiar o anumită autonomie duhovnicească. Un duhovnic bun niciodată nu va impune fiilor săi duhovnicești condiții pentru împărtășire pe care el însuși nu le îndeplinește, deși poate are o mai mare nevoie.⁶⁷

⁶⁷ Este interesant și important documentul „Despre participarea credincioșilor la Euharistie”, aprobat de Sinodul Bisericii Ortodoxe Ruse în anul 2015 și care, în cea mai mare parte, susține și confirmă ideile exprimate mai sus.

BIBLIOGRAFIE GENERALĂ

- *** BIBLIA sau *Sfânta Scriptură*, Ed. BOR, 1988.
- *** [CO] CANONUL ORTODOXIEI, vol. 1, editor: Ioan Ică jr., Ed. Deisis / Stavropoleos, 2008.
- *** [EVHOLOGHION TO MEGA] ΕΥΧΟΛΟΓΙΟΝ ΤΟ ΜΕΓΑ, Athena, 1862/2008.
- *** MOLITFELNIC, EIBMO, București 2013 și 2019⁶⁸.
- [ALMAZOV] Алмазов А. И., *Тайная исповедь в Православной восточной Церкви: Опыт внешней истории*. Odessa, 1894.⁶⁹
- Lea H. C., *A History of Auricular Confession and Indulgences in the Latin Church*. Londra, 1896. 3 vol.
- Суворов Н. С., *Вероятный состав древнейшего исповедного и покаянного устава в восточной Церкви* // ВВ. 1901. Vol. 8. pp. 357-434; 1902. Vol. 9. pp. 378-417.
- Battifol P., *Les origines de la pénitence // Études d'histoire et de théologie positive*. Paris, 1902. pp. 43-224.
- Watkins O. D., *A History of Penance*, Londra, 1920. 2 vol.
- Pettazzoni R., *La confessione dei peccati*. Bologna, 1929-1936. 3 vol.
- Amman E., *Pénitence* // DTC. 1933. Vol. 12. Col. 722-948.
- Stăniloae D., *Mărturisirea păcatelor și pocăința în trecutul Bisericii*, în rev. „Biserica Ortodoxă Română”, LXXIII (1955), 3-4, pp. 2018-250.
- Vogel C., *Le pécheur et la pénitence dans l'Église ancienne*, Paris, 1966
- Raes A., *Les formulaires grecs du rite de la pénitence // Mélanges en l'honneur de Mgr M. Andrieu*. Strasbourg, 1956. pp. 365-372.
- Parenti S., *Il Rito di Confessione dell'Euclologio Γ.β. XIII di Grottaferrata (XIII secolo) // Ecclesia Orans. 1995. Vol. 12, pp. 103-125.*
- Пентковский А. М., *Покаянная дисциплина христианской Церкви в кон. I тыс. // ЖМП. 2002. № 10. С. 63-70.*
- [ARRANZ, vol. 2], *Tainele Evhologhiului Bizantin⁷⁰ (Таинства Византийского Евхология)*, vol. II, editor Miguel Arranz SJ, Roma-Moscova, 2003. Cea mai mare parte a volumului 2 din această colecție liturgică (în 5 vol.), mai exact între pp. 5-358, dezvoltă și completează studiile mai vechi ale autorului în legătură cu acest subiect: *Les formulaires de la confession dans la tradition byzantine* // OCP. 1992, pp. 423-459; 1993, pp. 63-89, 357-386; *I penitenziali bizantini: il Protokanonarion o Kanonarion Primitivo di Giovanni Monaco e Diacono*, Roma, 1993. (Kanonika; 3).
- Tkachenko A., *Ispovedi* // EOR (*Православная Энциклопедия*), vol. 27 (2012), pp. 624-634.
- Torance A., *Pocăința în Antichitatea târzie*, Doxologia, Iași, 2014.
- Larchet J-C, *Viața Sacramentală*, cap. V, Ed. Basilica, 2015.
- Pruteanu Petru, *Sfântul Maslu și ale slujbe de vindecare⁷¹*, Sophia, 2016.

⁶⁸ Peste tot unde cităm Molitfelnicul românesc vom folosi doar această ultimă ediție oficială.

⁶⁹ Deosebit de importante și interesante sunt recenziile profesorilor A. Dmitrevski (Roma, 1897) și N. Zaozerski (Moscova, 1902). Acestea vorbesc despre o adâncă cunoaștere în mediul teologic rusesc prerevoluționar a istoriei manuscriselor liturgice și a rânduielilor canonice.

⁷⁰ Remarcăm că în această lucrare sunt analizate textele a mai multor manuscrise (originale) de bază ale Liturghiei: Barberini gr. 336 – secolul al VIII-lea; Bessarion, ms. Grottaferrata gr. Gb1, XI – secolul al XI-lea; Euchologion Strateghios, ms. Coislin gr. 213 – anul 1027; Ms. Athenae gr. 662 – secolul al XIII-lea; Euchologion Porfirius, ms. S. Peterburg gr. 226 – secolul al X-lea; Ms. Sevastianov-Rumiantsev gr. 474 – secolele al X-lea-al XI-lea; Ms. Sinai gr. 959 + multe alte texte editate în diferite colecții de manuscrise, precum cele ale lui A. Dmitrevski, F.E. Brightman, C.A. Swaison, P. Trempelas și alte Evhologhii.

⁷¹ Aici se găsesc trimiterile detaliate la scrierile lui Bissias, Mélia, Larchet, Meyendorff ș.a, citați în capitolul despre Maslul penitențial.